

УДК 37.035.6:371(477.8)

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi45.80>

Багрій М. А.,
orcid.org/0000-0002-3506-9900

ДОРОБОК ПИСЬМЕННИКІВ-УЧИТЕЛІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ КІНЦЯ ХVІІІ – 30-ТИХ РОКІВ ХХ СТ.

Доробок письменників-учителів кінця ХVІІІ – 30-тих років ХХ ст., які працювали в школах Західної України, є достовірним джерелом інформації про розвиток шкільництва та становище вчителя в зазначений історичний період. Будівництво освітньо-виховної справи досліджуваного періоду вимагало ініціативних, відданих своїй справі людей, які б узяли керівництво цим процесом у свої руки, і засобів, що забезпечили б виконання визначених завдань. Зображено організаторів просвітницького руху на західноукраїнських землях, суперечності між традиційною, офіційною концепцією щодо навчання та виховання та підходами, що брали за зразок західну педагогіку й досвід європейської школи.

Аналіз життя і діяльності, літературних творів письменників-педагогів надає нам можливість зробити висновок, що просвітництво, громадянська свідомість, патріотизм, відданість інтересам народу властиві, насамперед, самим митцям. Аналізуючи літературні твори громадську та просвітницьку діяльність, ми бачимо, що вони насичені різноманітними виховними ситуаціями, характеристиками, поглядами, вчинками людей, які жили в першій половині ХХ століття на територіях сучасної Західної України.

Навчальна діяльність західноукраїнських письменників-учителів кінця ХІХ – 30-х років ХХ століття, які працювали та працювали в школах Західної України, є надійним джерелом інформації про розвиток шкільництва в цей історичний період. Побудова виховної роботи в досліджуваній період вимагала заповзятливих, відданих людей, які брали б керівництво в цьому процесі у свої руки, та засобів для забезпечення виконання визначених завдань.

За результатами дослідження встановлено, що важливу роль у реалізації освітньо-виховних завдань і формуванні педагогічно-просвітницьких орієнтирів мала діяльність громадських культурно-освітніх та педагогічних, заснованих й очолюваних визначними представниками західноукраїнської інтелігенції: педагогами, письменниками та освітніми діячами Західної України.

Ключові слова: освіта, письменники-учителі, Західна Україна, доробок, шкільництво.

Постановка проблеми. Освітня діяльність західноукраїнських письменників-учителів кінця ХІХ – 30-тих років ХХ ст. у контексті розвитку української педагогічної думки є достовірним джерелом розвитку шкільництва в зазначений історичний період. Будівництво освітньо-виховної справи досліджуваного періоду вимагало згуртування української нації, збільшення відданих своїй справі людей, які б виконували визначені цілі і завдання.

Аналіз досліджень. Попри те, що західноукраїнські письменники-учителі у своїй діяльності й у творах окреслювали актуальні питання навчання і виховання молодого покоління, ґрунтовного і цілісного дослідження цієї наукової проблеми не здійснено. Актуальні й нагальні освітні і виховні проблеми та потреби дітей і юнацтва у творчості західноукраїнських письменників-учителів кінця ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст. частково відображено в дослідженнях Г. Білавич, О. Гнідана, Т. Завгородньої, В. Качкана, О. Любара, П. Маланюка, Ф. Потушняка, М. Романюка, В. Яременка та ін.

Мета статті – у контексті розвитку української педагогічної думки проаналізувати доробок письменників-учителів Західної України досліджуваного періоду.

Виклад основного матеріалу. Розпочати наші наукові пошуки в межах наукового дослідження почнемо з постаті О. Духновича. Хоча автора можна назвати «галичанофілом», своїх адресатів у Галичині він називав «братами», «приятелями». Саме тут вийшли такі його основоположні праці: «Народная педагогія в пользу училищ і учителей сельских», «Краткій землепис для угорських Русинів», «Состояніе Русинів в Угорщині», «Правила чина св. Василя Великого в Угорщині» [6, с. 174].

У цьому зв'язку, на нашу думку, варто зазначити наукові доробки І. Вагилевича щодо мовознавства та лексикографії: підручники «Грамматика малоруської мови в Галичині» (1845 р.) і «Початкові правила малоруської граматики» (1846 р.). Він створив також працю «Розправи про мову південно-руську» (неопубліковану), де зробив спробу діалектологічного поділу української мови на «київські» і «галицькі» говірки; збирав матеріали до українсько-німецько-латинського словника, монографії про символіку в слов'янських народних піснях тощо.

Яскравим письменником-учителем цього періоду можна назвати П. Куліша, який був учителем у дворянській школі в Рівному, згодом – викладачем Петербурзького університету. У своєму творі «Записки о Южной Руси» вперше вжив новий український правопис – «кулішівку» (таку назву правопис отримав пізніше). «Кулішівка» стала початком стабільного українського правопису, оскільки до цього правопис нашої мови через належність українських територій до різних держав був строкатим і неуніфікованим. Також до здобутків П. Куліша можна віднести українську «Грамматку».

Автором й упорядником хрестоматій (читанок) з української літератури для гімназій та вчительських семінарій був О. Барвінський: «Виїмки з українсько-руської літератури», «Вибір з української літератури», «Історія української літератури» (1920 р.) та інші. Запровадив фонетичний правопис і термін «українсько-руський» у шкільних підручниках та пресі. Написав низку статей з проблем шкільної освіти, української історії, мовознавства, політичного життя [5].

Варто згадати й Івана Левицького (1850–1913 рр.). Основні його праці: «Галицко-русская библиография XIX столетия» (т. 1-2, 1888–1895 рр.), «Українська бібліографія Австро-Угорщини» (т. 1–3, 1909–1911 рр.), «Галицько-руська бібліографія за роки 1772–1800 рр.» (1903 р.), «Прикарпатська Русь в XIX вѣцѣ в життеписахъ и портрѣтахъ ея дѣятельствъ...» (1896 р.). Оповідки та дослідження: «Молитвослов для мірян», «Дмитро Детко, рускій воевода перемиській: Историчне оповѣданье», «Три побратимы або якъ поконали люде бѣду», «Реєстр наукових і літературних праць проф. Михайла Грушевського», «Александр Барвѣнскій в исторіи культурного движенія руского народа на Прикарпатю», «Матеріали до історії народного шкільництва в Галичині в 1803–1821 роках» [4].

Омеяна Поповича, на нашу думку, також можна долучити до плеяди письменників-учителів, адже викладав українську та німецьку мови на приватних курсах учительської семінарії (1922–1923 рр.). Згодом за конкурсом посів посаду шкільного референта при українському педагогічному товаристві «Рідна школа», і, працюючи на цій посаді, вніс значний вклад у розвиток західноукраїнського шкільництва.

Дійсно народним вчителем був Любомир Селянський або Іван Петришин (1850–1912 рр.) – український поет, новеліст, перекладач, публіцист та пісняр. Свої поезії та оповідання він писав за зразком співомовок Степана Руданського, дописував до «Хлопської правди» і «Зорі». Писав до «Січей» під псевдонімом Любомир Селянський. Відомі кілька його віршів до мелодій: «Наш меч і клич» та «Заспіваймо пісні».

До західноукраїнських письменників-учителів можна віднести Михайла Пачовського (1861–1933 рр.), який деякий час редагував дитячий журнал «Дзвінок» та після приходу поляків змушений був повернутися до учительства. Досі не втратили своєї цінності його розвідки «Замітки до науки руської мови в середніх школах» (1898 р.), «Соті роковини народного письменства Руси-України. Пам'яті Івана

Котляревського» (1898 р.), «Ілюстроване українсько-руське письменство в життєписах для молоді» (1909 р.), «Виймки з українсько-руського письменства 16–17 ст. для вищих клас середніх шкіл» (1916 р.) та інші. Ці праці, безперечно, мали великий вплив не тільки на навчально-виховний процес у тодішніх навчальних закладах, але й розкривали актуальні проблеми подальшого розвитку мови та літератури, просвітництва [4].

Ще однією українською письменницею та педагогом була Євгенія Іванівна Бохенська, іноді Бохенська-Танчаковська (1867–1944 рр.), яку вважали однією з кращих учительок не лише Галичини, а й усієї Західної України, вона навчала сільських дітей майже шість десятиліть. Окрім педагогічної роботи, авторка займалася й літературною діяльністю, у якій твердо окреслювалась її громадянська позиція і характерний національний колорит. Євгенія Бохенська залишила після себе безцінні записи українського пісенного фольклору, прислів'їв, приказок, загадок.

Варто зазначити й спадщину дружини М. Грушевського – Грушевської Марії-Івонни (1868–1948 рр.) – української вчительки та перекладача. Вона перекладала твори російських і французьких письменників. У її інтерпретації вийшла збірка оповідань Антона Чехова «Змора» (1901 р.). Друкувала статті на мистецькі теми в «Літературно-науковому віснику», «Артистичному віснику» та інших львівських виданнях [7].

Також цікавим є досвід Осипа Маковея (1867–1925 рр.) – поета, прозаїка, публіциста, літературного критика, редактора багатьох періодичних видань та досвідченого педагога. Життєвий шлях письменника пов'язаний з містом Заліщики Тернопільської області, де директорував учительською семінарією і викладав українську літературу. У 1898–1900 роках видав серію художніх творів «Артистично-літературні новини». У подальшому (1900 р. і 1905 р.) видав віршований молитовник «Із глибини воззвях» і в 1902 р. поему «Зарваниця», що були зразком української релігійної поезії [8, с. 602].

Учителював та писав твори й Денис Лукіянович. До його творчих здобутків відносимо такі праці: «Сабашева вечеря» (1889 р.), «Новели» (1895 р.), «Ескізи та оповідання» (1897 р.), «Багнітки» (1899 р.), Діалогія «За Кадильну» (1902 р.) та «Від кривди» (1904 р.), «Філістер» (1909 р.), «Під свій прапор» (1917 р.), «Але не просто народжений» (1925 р.), «Я – з більшістю» (1934 р. та 1935 р.), «Франко і Беркут» (1956 р.).

У 1908 році дебютував як письменник Осип Васильович Турянський (псевдонім – Іван Думка; 1880–1933 рр.), який учителював у середніх школах Галичини. У цей рік у альманасі віденської «Січі» вийшли його новели «Курка», «Ей, коб були мене вчили», «Де сонце?». Згодом, з 1910 р., у Перемишлянській гімназії викладав українську мову та літературу.

Іван Миколайович Галушинський (1882–1944 рр.) – автор статей на педагогічні та громадсько-політичні теми в періодиці (прикладом є його відома праця 1903 року «Дарвінізм, або наука о походженю»), працював учителем гімназії в Тернополі.

Працював у школі українознавства Володимир Петрович Радзикович (1886–1966 рр.). Автор «Короткого нариса історії української літератури» (1922 р.), повісті «Шляхом туги» (1923 р.), твору для дітей «Пригоди Юрчика Кучерявого» (1921 р.) та ін. Крім того, писав повісті з галицького життя «Шляхом туги» (1923 р.) тощо [2, с. 514].

У 1927 році викладав у вчительській семінарії Українського педагогічного товариства у Львові Микола Матіїв-Мельник (насправді – Микола Матійович Мельник; 1890–1947 рр.). З 1928 року викладав у різних приватних середніх навчальних закладах, зокрема у Львівській приватній гімназії сестер. Під час свого учительства побачили світ його повісті «За рідне гніздо» (1927 р.) та «Крізь дим і згар» (1928 р.), новела «На чорній дорозі» (1930 р.). Він є автором поетичних збірок «На вавилонських ріках» (1921 р.), прозових творів «По той бік греблі» (1922 р.), «За рідне гніздо» (1927 р.), «Крізь дим і згар» (1928 р.), «На чорній дорозі» (1930 р.) та ін. Перші видання: поема «На ріках вавилонських» (Коломия, 1921 р.), збірка оповідань «По той бік греблі» (Коломия,

1922 р.). Збірки новел у львівських видавництвах «За рідне гніздо» (1927 р.), «Крізь дим і згар» (1928 р.), «На чорній дорозі» (1930 р.) – були визнані найкращими книжками року [4].

На нашу думку, потрібно згадати постать Юрія Гринюка (1891–1937 рр.), який був письменником і вчителював. За часів румунської окупації в 1919 році видав збірку поезій з часів Першої імперіалістичної війни під назвою «У кровавому танці». У його писемницькому доробку рукописи, збірки поем і віршів за 1927–1930 роки («Залізом співаю», «Світ за очі», збірки поезій «В кривавому танку», «Старці з торбами йдуть», «Дзвін смерті», «Діти Підгір'я», «На мості», «Мій смуток»). На думку багатьох науковців, у них відкрито свіжий пласт у галицькому письменстві.

Учителькою середніх шкіл була Мілена Рудницька. І хоча одна з феміністичних активісток значну частину діяльності присвячувала журналістиці, є її окремі твори, зокрема: «Українська дійсність і завдання жінки» (1934 р.), «Західна Україна під більшовиками» (1958 р.), «Дон Боско. Людина, педагог, святий» (1963 р.), «Невидимі стигмати» (1970 р., про патріарха Йосифа Сліпого).

До спільноти письменників-просвітників відносимо народного вчителя Дмитра Рудика (1893–1955 рр.). Незважаючи на свою активну громадську діяльність, він встигав ще й творити, здебільшого це була публіцистика. Та через лихі сталінські та соціалістичні часи більшість його творів невідомі, а то й не збереглися, наразі наводимо кілька збережених творчих розвідок Дмитра Рудика: «От це людина, Борис Дмитрович Грінченко», «Короткий огляд українського письменства для середніх шкіл та самоосвіти», «Марко Черемшина», «Ольга Кобилянська», «Вивчаємо спадщину Івана Франка», «Етюди західноукраїнської літератури» [5, с. 216].

Здійснював свою просвітницьку діяльність Василь Костинюк (1897–1942 рр.). Перші свої творчі роздуми Василь Костинюк подав на розгляд коломийським редакціям, і в 1925 році в газеті «Голос Дяків» вийшли його перші журналістські дописи. Пізніше він налагодив добру співпрацю з львівськими виданнями «Громадський Голос», «Робітнича справа», «Календар для всіх», «Приятель народу» та іншими. На шпальтах цих видань постійно з'являлися гострі й спонукальні дописи із гуцульської глибинки, писані як літературною мовою, так і гуцульською говіркою; це були новели із життя.

Висновки. Основні ідеї, що обстоювали галицькі письменники-педагоги Західної України першої третини ХХ ст., можна сформулювати таким чином:

- школа є основою держави, вона повинна бути національною;
- учитель є другом дитини, який повинен постійно працювати над самовдосконаленням (розробка моделей самоосвіти);
- головними принципами навчання виступають індивідуалізація, психологізація, урахування індивідуальних особливостей дитини, дитиноцентризм, зв'язок із життям, насичення змісту освіти регіональним, українознавчим компонентом;
- підвищення ролі родинного, національного, патріотичного, морального виховання в педагогічному процесі за допомогою співпраці сім'ї, школи, громадських і юнацьких організацій;
- підвищення виховного потенціалу молодіжних, громадських організацій, розробка методики виховної роботи в них;
- обґрунтування мети української школи, у якій пріоритет віддається вихованню, а навчання виступає засобом навчання;
- посилення виховної функції навчального процесу;
- «синтезування» навчання як передумова інтеграції в навчальному процесі;
- посилення виховного впливу творів художньої літератури на учнів;
- організація та забезпечення педагогічного всеобучу батьків;
- використання «госпітацій» у закладах з підготовки вчителів тощо.

Викладений у статті доробок західноукраїнських письменників-учителів повинен мати ефективне застосування в організації навчання учнів та студентів, а це –

національний характер освіти, її народність, повага до рідної мови, формування християнських цінностей, культури і моралі з метою виховання справжніх українців. А пошук найбільш ефективних шляхів проведення такої роботи може скласти перспективу подальшого наукового пошуку.

Список використаних джерел:

1. Гнеп М. Омелян Попович: [Біографія]. *Голос краю*. 2003. 17 жовт. (№ 42).
2. Гнідан О. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.: у 2 кн.: підручник. К. : Либідь, 2005. 624 с.
3. Ковалець Л. Із федьковичезнавчих студій Осипа Маковея : [до 175-ліття від дня народження поета]. *Українська мова і література в школі*. 2009. № 7. С. 43–44.
4. Лекції з історії світової та вітчизняної культури. Національно-культурне відродження у Галичині. URL : <http://slv.com.ua/bookz/210/7989.html>.
5. Любар О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. К. : Знання, 2006. 447 с.
6. Маланюк П. М. Освітні тенденції та виховні ідеали просвітницьких сподвижників Галичини. Тернопіль, 2000. 160 с.
7. Медведик П. Грушевська Марія-Іванна Сильвестрівна. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч». Т. 1 : А–Й. 2004. С. 425.
8. Сірополко С. Історія освіти в Україні. К. : Наук, думка. 2001. 912 с.

References:

1. Gnep, M. (2003). Omelyan Popovych [Omelyan Popovich]. *Holos kraiu*, 42 [in Ukrainian].
2. Gnidan, O. (2005). *Istoriya ukrayinskoyi literatury. Kinets XIX – pochatok XX st.* [History of Ukrainian Literature. The end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Kovalets, L. (2009). Iz fedkovycheznavchykh studiy Osypa Makoveya: do 175-littya vid dnya narodzhennya poeta [From the Fedkovic studios of Osip Makovey: to the 175th anniversary of the birthday of the poet]. *Ukrayinska mova i literatura v shkoli*, 7, 43–44 [in Ukrainian].
4. Lektsiyi z istoriyi svitovoyi ta vitchyznyanoyi kultury. Natsionalno-kulturne vidrodzhennya u Halychyni. [Lectures on the history of world and national culture. National-cultural revival in Galicia]. Retrieved from <http://slv.com.ua/bookz/210/7989.html>. [in Ukrainian].
5. Ljubar, O. (2006). *Istoriya ukrayinskoyi shkoly i pedahohiky* [History of Ukrainian school and pedagogy]. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].
6. Malanyuk, P. (2000). *Osvitni tendentsiyi ta vykhovni idealy prosvitnyts'kykh spodvyzhnykiv Halychyni* [Educational tendencies and educational ideals of educational associates of Galicia]. Ternopil [in Ukrainian].
7. Medvedik, P. (2004). *Hrushevska Mariya-Ivanna Sylvestrivna. Ternopil'skyi entsyklopedychnyy slovnyk: u 4 t.* [Grushevskaya Maria-Ivanna Silvestrovna. Ternopil encyclopedic dictionary in 4 volumes]. (Vol. 1). Ternopil: Vydavnycho-polihrafichnyy kombinat "Zbruch" [in Ukrainian].
8. Siropolko, S. (2001). *Istoriya osvity v Ukrayini* [History of education in Ukraine]. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].

Bagriy M. A.,

orcid.org/0000-0002-3506-9900

THE COST OF WRITERS-TEACHERS OF WESTERN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN PEDAGOGICAL THOUGHT OF THE END OF THE XVIII – 30TH YEARS OF THE XXTH CENTURY

The cost of writers-teachers at the end of the 19th-30th years of the XXI century who worked in schools in Western Ukraine is a reliable source of information about the development of school and the position of a teacher in the specified historical period. Construction of the educational and educational work of the investigated period required the initiative, devoted to the work of people who would take the leadership of this process into their own hands, and the means that would ensure the fulfillment of the tasks. The organizers of the educational movement in Western Ukraine

are depicted, contradictions between the traditional, official conception of education and education, and approaches that have taken Western Western pedagogy and European school experience as a model.

Analysis of life and activity, literary works of writers and teachers gives us the opportunity to conclude that education, civic consciousness, patriotism, devotion to the interests of the people are inherent, first of all, by the artists themselves. Analyzing literary works of public and educational activities, we see that they are saturated with various educational situations, characters, views, actions of people who lived in the first half of the twentieth century in the territories of modern Western Ukraine.

The educational activity of Western Ukrainian writers-teachers of the end of the XIX – 30s of the XX century, who worked and worked in the schools of Western Ukraine, is a reliable source of information about the development of schooling in this historical period. The construction of educational work in the period under study required enterprising, dedicated people who would take the lead in this process into their own hands, and the means to ensure the implementation of the tasks.

According to the results of the study, the activities of public cultural, educational and pedagogical institutions, founded and headed by prominent representatives of the Western Ukrainian intelligentsia: educators, writers and educational figures of Western Ukraine, had an important role in the implementation of educational and educational tasks and the formation of pedagogical and educational guidelines.

Key words: education, writer-teachers, Western Ukraine, work, schooling.

Дата надходження статті: 17.01.2020 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Білавич Г. В.

УДК 378.14(410)''19/20'':656.61(043) K78

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi45.76>

Красновська І. П.*,

orcid.org/0000-0003-1258-0754

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОНЯТЬ «КОМПЕТЕНЦІЯ» І «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті окреслено витoki компетентнісної освіти з 1960-х років минулого століття у Великобританії, Німеччині та Сполучених Штатах Америки, зазначено умовний поділ процесу становлення трьох етапів компетентнісної освіти, проаналізовано та теоретично обґрунтовано поняття «компетенція» та «компетентність». Використовуючи наукові праці вчених, здійснена спроба визначити, що компетенція – це знання, уміння та навички, що виявляються в різних життєвих ситуаціях і якими особистість повинна оволодіти в межах конкретної установи. Компетентність розглядається не просто як володіння знаннями, а як інтегративне поєднання теоретичних знань, практичних умінь і навичок, мотивації, особистісних цінностей, якостей та забезпечує спроможність людини виконувати певну діяльність. Компетентний спеціаліст буде застосовувати той метод, який найбільше підходить у конкретній галузі.

Схарактеризовано синонімічність та розбіжність означених понять у дослідженнях науковців. Зокрема, деякі доводять, що між поняттями «компетенція» і «компетентність» є смислова спорідненість та співзвучність, тому й не вважають за потрібне їх розмежовувати. Однак інші науковці під компетенцією розуміють знання, уміння, навички, цінності, досвід особистості, які в довільних поєднаннях та комбінаціях на практиці будуть вдало реалізовуватися завдяки компетентності.

*© Красновська І. П.